

Abstrakt

Praktyki lekturowe społeczności akademickiej. Analiza wyników badania opinii kadry naukowej i dydaktycznej oraz studentów polskich uczelni akademickich.

Badanie Polskiej Izby Książki 2023

Raport „Praktyki lekturowe społeczności akademickiej. Analiza wyników badania opinii kadry naukowej i dydaktycznej oraz studentów polskich uczelni akademickich” przygotowano na podstawie badania zrealizowanego przez Polską Izbę Książki. Projekt został sfinansowany ze środków Stowarzyszenia Autorów i Wydawców Copyright Polska i skorzystał ze wsparcia Grupy Wydawniczej PWN.

Badanie przeprowadzono w dniach 15.05-10.06.2023 na wyczerpującej próbie 136 uczelni akademickich metodą CAWI (*Computer Assited Web Interviewing*). Dzięki współpracy z władzami uczelni i mocnemu wsparciu środowisk bibliotek naukowych uzyskano 2855 ankiet od pracowników naukowych i dydaktycznych oraz 5311 ankiet od studentów tych samych uczelni.

Postawiono następujące pytania badawcze: Jakiego typu książek używała społeczność akademicka: oryginałów cyfrowych, oryginałów drukowanych czy też ich kopii? Jakie były źródła tych książek (jaki był do nich dostęp)? Jak ważna dla użytkowników książek (w ich różnych wersjach) była kwestia praw autorskich? Jak była oceniana własna uczelnia, jeśli idzie o zapewnienie dostępu do niezbędnych źródeł wiedzy? Jak oceniono biblioteki naukowe? Czy i jak dalece różniły się opinie kadry i studentów, jeśli idzie o badane kwestie?

Odpowiedzi na pytania odnosiły się do roku akademickiego 2022/23.

Podstawowe wyniki badania są następujące:

- Najwięcej czasu kadra naukowa i dydaktyczna polskich uczelni akademickich przeznaczająca na czytanie artykułów naukowych (75%). Znacznie mniejsza grupa respondentów wymieniła monografie naukowe (30%), opracowania niepublikowane, np. prace studenckie (24%), dokumenty i teksty źródłowe (17%) i podręczniki (15%). W tym pytaniu można było wskazać maksymalnie dwie kategorie źródeł (pozyskiwania publikacji).
- Biblioteka naukowa na uczelni dobrze służy jako źródło obydwu typów publikacji, zarówno podręczników (46%), jak i monografii (41%). Pracownicy naukowci i dydaktyczni zazwyczaj mają podręczniki w swoich bibliotekach domowych (55%), gdzie jest również miejsce dla monografii (41%). Jeśli chodzi o zakupy książek, to księgarnie internetowe pracownicy wskazują dwukrotnie częściej niż stacjonarne. Tak w wypadku podręczników, jak monografii. Połowa respondentów w tej grupie docenia sieć internetową jako źródło bezpłatnego dostępu do potrzebnych im książek.

- 24% studentów i 19% pracowników nie wydało w ciągu roku akademickiego 2022/23 ani złotówki na książki drukowane; jeśli weźmiemy pod uwagę tych wydających najwięcej, to okazuje się, że powyżej 500 zł rocznie na książki drukowane wydał co czwarty pracownik (27%) i co ósmy student (14%).
- 15% studentów nie przeczytało ani jednego tekstu: artykułu, monografii lub podręcznika. Co druga osoba studiująca (49%) poświęciła w roku 2022/23 średnio na czytanie od jednej do trzech godzin tygodniowo, czyli w uproszczeniu maksimum około pół godziny dziennie.
- Podręczniki używane przez studentów w wersjach cyfrowych, legalnych lub nie (łącznie 55%), są znacznie częściej przez nich wskazywane niż podręczniki drukowane (30%), do których bardziej przywiązani są naukowcy.
- Podręczniki kupowało w księgarniach stacjonarnych trzykrotnie więcej studentów (47%) niż pracowników (15%). Bardzo ważnym źródłem podręczników, zarówno dla naukowców (46%) jak i dla studentów (50%), była biblioteka naukowa na uczelni.
- Główne źródła monografii naukowych są podobne jak w przypadku podręczników. W obydwu kategoriach najważniejsze są źródła bezpłatne: pozycja biblioteki naukowej jest mocna, podobnie jak pozycja bezpłatnego dostępu w sieci.
- Mocny trend w kierunku digitalizacji jest dostrzegany zarówno przez pracowników jak i studentów. Przy czym niemal dwukrotnie więcej pracowników (43%), w porównaniu do studentów (22%), zdecydowanie zgadza się z twierdzeniem, że pracownicy naukowci uczelni coraz chętniej sięgają po publikacje cyfrowe.
- Pracownicy przyznają dwukrotnie częściej, w porównaniu do zwolenników przeciwnego poglądu, że w ich środowisku nie zwraca się uwagi na kwestię praw autorskich (48% do 25%). Ponadto, „przeglądają się w lustrze” w kwestii zwracania uwagi na prawa autorskie, co czwarta osoba w tym środowisku (27%) wybiera bezpieczną odpowiedź „trudno powiedzieć”. Kiedy pytamy z kolei studentów o przestrzeganie praw autorskich przez wykładowców, to 35% studentów wybiera odpowiedź „trudno powiedzieć”.
- Podsumowując temat praw autorskich, można powiedzieć, że występuje daleko idąca zgodność wśród pracowników i studentów co do oceny tych zachowań studentów, które mogą prowadzić do naruszania praw autorskich przy pozyskiwaniu publikacji w sieci. Zgodę tę wyrażają zbliżone odsetki: 65% do 75%. Z kolei, jeśli chodzi o ewentualne naruszanie prawa autorskich przez pracowników naukowych, to studenci są bardziej ostrożni: 33% studentów uważa, że pracownicy nie przywiązują należytej wagi do kwestii praw autorskich, ale zbliżony odsetek studentów (32%) ma zdanie przeciwne.
- Pracownicy i studenci w większości (58%) wskazują, że byłoby korzystne powiększenie zbiorów bibliotek naukowych o nowe drukowane podręczniki i monografie. Jednak niewiele mniejsza grupa (42%) ma wątpliwości, czy warto na to przeznaczać pieniądze i trzymać się tradycyjnych rozwiązań. Pojawia się znacząco mniej wątpliwości, gdy w grę wchodzi źródła cyfrowe, za którymi opowiadają się prawie wszyscy zabierający głos pracownicy (87%) i studenci (81%).

- Po wydzieleniu z całej próby tych uczestników badania, którzy twierdzą, że ich uczelnia w pełni zaspokaja potrzeby w zakresie dostępu do niezbędnych publikacji, okazało się m.in., że w tej grupie wyraźnie większy odsetek pracowników (w porównaniu do średniej w całej próbie) korzysta z biblioteki uczelnianej jako źródła pozyskiwania zarówno podręczników, jak i monografii.
- W badaniu zostały zarejestrowane mocne zależności uwypuklające wagę kultury organizacyjnej w interesującym nas wymiarze, czyli przestrzegania praw autorskich i sposobów korzystania z różnych źródeł publikacji naukowych. Niemal wszyscy respondenci, którzy zgodzili się, że ich uczelnia w pełni zaspokaja dostęp do niezbędnych publikacji (96%), uznali, że ich biblioteka reaguje na zgłaszane zapotrzebowanie.
- Jeśli chodzi o przyszłość wydawnictw naukowych, to 74% studentów i 62% pracowników zgodziło się ze stwierdzeniem, że powinny korzystać z pomocy publicznej. Za działaniem wyłącznie mechanizmów rynkowych opowiedziało się 23% studentów i 9% pracowników, przy czym duża grupa pracowników (29%) widzi potrzebę „innego modelu” niż pomoc publiczna lub mechanizm rynkowy.

dr Paweł Kuczyński, Koordynator Badania PIK

Warszawa, wrzesień, 2023 r.